

Дьюи, которая требует от родителей-воспитателей приспособления к индивидуальным особенностям ребенка, обеспечение атмосферы комфорта и «психологической безопасности».

Ключевые слова: семейное воспитание, родители, Дж. Дьюи, гуманистическая педагогика, индивидуальность, личность.

SUMMARY

Glushich V. J. Dewey's contribution to the formation of ideas of humanistic education of the children in the families of the USA.

This publication analyzes the humanistic ideas of personal development in the pedagogical heritage of J. Dewey. In particular it is stated that J. Dewey saw interrelated changes in rational and emotional areas that characterize the level of harmony, its self-aggrandizement in this development. The author has accepted the fact that namely achievement of this harmony is the strategic direction of humanistic education in modern families of the USA.

The author has defined the key ideas of humanistic education in the family, namely the relationship of school and family education with the realities of life; the orientation of the educational process on the child's activity, on the fulfillment of specific practical cases, on its interests.

It is found out that the concept of education by J. Dewey refers to pragmatism. The position of a theorist about the organization of a family upbringing combines socio-oriented and child-oriented ideas. It is noted that J. Dewey appreciated American democracy and considered humanistic education of the child in the family as a key of its preservation and strengthening.

The significant tendency in the concept of «school of child's life» by J. Dewey is the reliance on natural processes of physical and spiritual growth, on satisfaction of natural inclinations, on organization of children's activities in the educational process.

The study has revealed the relevance of humanistic pedagogy of John Dewey which requires the parents to adapt to the individual characteristics of the child, to provide an atmosphere of comfort and «psychological safety».

The reformer's recommendations for the teachers and parents that engage home education are focused on: the unity of the development and education; differentiation and diversification of educational influences; individualization of educating communication; creating the favorable conditions for the development of aptitudes and abilities of the child; a comfortable interaction between different generations in the family; psychological safety, protection of the child; a faith in its strength and capabilities; adoption of the child as it is; positioning of the child's behavior and actions with success; a change of the target set education on the individual development of the child; providing systematic «spiritual meetings with intelligent people».

The perspective direction of the research is the pedagogical analysis and recommendations for the parents in the works of J. Dewey and A. S. Makarenko.

Key words: family education, the parents, John Dewey, humanistic pedagogy, a personality, individuality.

УДК 37.07 (09)

Л. В. Задорожна-Княгницька

Маріупольський державний університет

ОСОБИСТІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ У СВІТЛІ СУСПІЛЬНИХ ПОДІЙ 1917–1935-х РР.

У статті розглядається проблема особистості керівника навчального закладу в межах історичного періоду 1917–1935 рр. Розкрито сутність діяльності

директора школи відповідно до нормативних документів досліджуваного періоду, вимоги до його особистості. Показано вплив діяльності та творів В. І. Леніна на формування змісту поняття «майстерність керівника». Викладено результати аналізу педагогічних праць Я. Н. Ряппо, М. М. Іорданського, Н. К. Крупської, А. С. Макаренка, у яких висвітлювалися питання управлінської майстерності. Акцентовано увагу на своєрідності педагогічної думки досліджуваного періоду як наслідку впливу на неї комуністичної ідеології.

Ключові слова: директор школи, єдина трудова школа, особистість керівника, майстерність керівника, управлінські функції, статут навчального закладу.

Постановка проблеми. Зміни пріоритетів і суспільних цінностей, які переживає нині Україна, обумовлюють реформування діяльності всіх державних інституцій. Передусім, це стосується навчальних закладів, що є провідниками суспільних ідей, реалізаторами соціальних культурно-освітніх запитів. У забезпеченні ефективного функціонування закладу освіти в сучасних умовах соціально-економічних випробувань особливий обов'язок покладається на його керівника. Тому особливої значущості сьогодні набуває проблема особистості директора школи, його управлінської майстерності. У процесі пошуку шляхів вирішення цієї проблеми не слід відкидати позитивний історичний досвід, надбання якого можуть стати вагомим чинником удосконалення функціонування навчального закладу в цілому та покращення управлінської діяльності його керівника зокрема.

Особливий інтерес у контексті дослідження викликає період 1917–1935 рр. – етап інтенсивного національно-культурного будівництва з яскраво вираженою тенденцією до розмаїття й індивідуалізації, роками бурхливої соціальної творчості, коли були створені українська національна школа й педагогічна наука – оригінальна система, що мала свої, властиві лише їй одній, форми спрямування та зміст [6, 7–8].

Вивчення позитивного досвіду вирішення досліджуваної проблеми в межах зазначеного історичного періоду, його раціональне використання в умовах сучасних соціально-культурних змін є вагомим чинником удосконалення управління школою.

Аналіз актуальних досліджень. Історико-педагогічні аспекти проблеми організації управління навчальними закладами висвітлено в роботах В. Береки, В. Вихрущ, Л. Вовк, Л. Васильченко, І. Гришиної, М. Евтуха, С. Золотухіної, М. Левківського, М. Майбороди, О. Мармази, М. Пташного, О. Сухомлинської. Зміст, структура, мета, функцій управлінської діяльності керівника школи стали предметом досліджень В. Кричевського, Ю. Конаржевського, В. Лазарева, В. Маслова, В. Пікельної, М. Поташника, К. Ушакова, Є. Хрикова, Т. Шамової та ін. Ідеї демократизації, гуманізації, системності, інноваційності управління, цільового й адаптивного управління розкрито в наукових розвідках Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, Л. Карамушки, В. Крижка, В. Олійника, Є. Павлютенкова та ін.; проблематику управління людськими

ресурсами на засадах компетентісного підходу висвітлено в наукових працях М. Амстронга, В. Вертера, А. Віланда, Р. Міллса, В. Байденка, І. Зимньої, Г. Селевка, А. Субетто, А. Хуторського та ін.; питання підвищення ефективності управлінської діяльності розкрили Т. Ваколюк, Л. Васильченко, П. Вишневський, Н. Генералова, В. Гнатюк, В. Коваль, В. Колпаков, Н. Новицька, Я. Подоляк, М. Тарнавський, С. Шевченко та ін.

Разом із тим ретроспектива проблеми особистості керівника навчального закладу, його управлінської майстерності залишається поза увагою сучасних дослідників. В Україні бракує досліджень, де б цілісно висвітлювалися погляди освітніх і суспільних діячів 1917–1935 рр. на особистість керівника закладу освіти, його знання й уміння, професійні й особисті якості.

Метою статті є розкриття тенденцій становлення та розвитку поглядів на особистість керівника закладу освіти, сутність і складові управлінської майстерності протягом 1917–1935 рр.

Виклад основного матеріалу. Перші десятиріччя ХХ ст. в Україні вирізнялися різноманітністю та плинністю політичних і соціально-економічних подій, гостротою освітніх проблем. Жовтневий переворот 1917 р. призвів до знищення однієї системи управління та ствердження іншої – нової. За час визвольних змагань 1917–1919 рр. в Україні змінилося три уряди: Центральної Ради (17 березня 1917 р. – 28 квітня 1918 р.); Гетьманщини (29 квітня 1918 р. – 14 грудня 1918 р.); Директорії (26 грудня 1918 р. – 2 лютого 1919 р.). Зазначений період характеризувався жвавою розбудовою української системи освіти, прийняттям низки важливих документів в освітній галузі, однак протягом зазначеного часу питання особистості керівника закладу освіти новою українською владою не піднімалося, увага зосереджувалася на вирішенні більш важливих, нагальних питань української державності й освіти.

Увага радянської влади в перші її роки (1917–1922 рр.) зосередилася на розробці документів, спрямованих проти «схоластики, муштри та формалізму, притаманних старій дожовтневій школі», які не завжди враховували особливості освіти за нових соціально-економічних умов. 16 жовтня 1918 р. було опубліковано «Положення про єдину трудову школу в РСФСР» та «Основні принципи єдиної трудової школи». У них декларувалася повна незалежність школи від релігії, повага до особистості дитини, гуманізм, демократизм, єдність школи, активні методи навчання тощо.

Характерне для регулятивних актів про школу в перші роки радянської влади заперечення всього, що було пов'язане зі старою школою, диктувало суворе заперечення повноважень керівника навчального закладу [3, 9]. У статті 26 «Положення про єдину трудову школу» було зазначено, що «завідувач школи обирається зі складу педагогів школи». Таким чином, керівник навчального закладу перетворювався на виконавця розпоряджень

колективу, а відповідальним органом шкільного самоврядування було названо Шкільну Раду. Це було проявом демократичного підходу в управлінні, однак діяльність керівника школи значно обмежувалася, що стримувало розвиток його функціональної дієвості, позбавляло самостійності в розв'язанні важливих проблем і прийнятті рішень. За твердженням З. М. Равкіна, новий принцип колективізму й виборності, задекларований у «Положенні про єдину трудову школу», не був підкріплений принципом єдиноначальності, у результаті чого «виникли безчинства та дезорганізація всього шкільного життя, включаючи й відсутність оцінки претендента під час відбору на посаду в освітньому закладі» [5].

Виправленню становища, що склалося, сприяла розробка «Положення про організацію учнів у школах II ступеня» (1921 р.), у якому відзначалося, що загальне керівництво навчальним закладом здійснює шкільно-педагогічна рада через завідувача школи, та «Положення про управління навчально-виховними закладами» (1922 р.), де вперше було констатовано єдиноначальну відповідальність завідувача за свою роботу.

Паралельно з цим в Україні, яка на той час носила назву «Українська Соціалістична Радянська республіка», розроблялася своя нормативна база з питань освіти та управління нею. 22 листопада 1922 р. було прийнято Кодекс законів про народну освіту УСРР, в основу якого було покладено законодавчі акти 1918 р. про єдину трудову школу, низка інших постанов уряду РСФРР із питань народної освіти.

У змісті 767 статей Кодексу було закріплено систему освіти й виховання, її організаційні форми, визначено завдання, методи й перспективи діяльності в цьому напрямі, проголошено особисту відповідальність завідувача школи за її діяльність, затверджено принцип єдиноначальності, висунутий В. І. Леніним («Невпинно досягати того, щоб насправді забезпечувалась особиста відповідальність кожного за певну, суворо й точно визначену роботу чи частину роботи» [4, 308]).

Принцип єдиноначальності в управлінні знайшов свій подальший розвиток у «Статуті єдиної трудової школи» (1923 р.). У розділі статуту «Управління школою» за завідувачем навчального закладу не просто закріплювалося формальне право керувати школою (її педагогічною, господарчою та адміністративною частинами), але й було визначено його основні функції:

- стежити за ходом навчально-виховної справи відповідно до основних положень трудової школи (за правильною постановкою самоврядування учнів, організацією дитячої праці, політичним вихованням школярів тощо);
- піклуватися про утримання будівлі школи, її ремонт, опалення, освітлення та про забезпечення школи всіма необхідними господарськими й навчальними матеріалами та посібниками;
- вести поточне листування та звітність по школі;

- періодично робити доповіді про стан справ у школі (як господарських, так і педагогічних) на розширених пленумах сільських рад, районних рад і на звітних засіданнях шкільної ради із залученням учнів;
- нести відповідальність за загальний хід навчально-виховної справи, за стан і цілісність шкільного майна [2, 147].

У документі вперше зверталася увага на особистість завідувача школою як «головного ідейного керівника та натхненника плідної роботи школи» [2, 148]. Тут містилися формальні вимоги до завідувача навчальним закладом: обов'язкова наявність педагогічного стажу та проведення в школі педагогічної роботи.

Початок 30-х рр. XX ст. позначився новими спробами ЦК ВКП(б) зміцнити єдиначальність у сфері освіти, що відобразилось у змісті його постанови від 5 січня 1931 р. «Про початкову й середню школу», інструктивно-методичному листі Народного комісаріату освіти «Про встановлення єдиначальності в школі», у яких розглядався комплекс питань, що характеризували роль завідувача як організатора всієї роботи школи, особливо виділялись уміння організувати належним чином усю систему навчально-педагогічного керівництва на основі врахування місцевих особливостей та умов.

Зміни, які пережила школа в кінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., знайшли своє відображення у Статуті радянської політехнічної школи 1933 р. Розділ «Управління та керівництво» Статуту містив значно розширене коло обов'язків завідувача школою, що ставило його за рівнем відповідальності та масштабами управлінської діяльності в один ряд із керівниками інших радянських установ [3, 12]. До функцій директора школи, згідно із зазначеним документом, входили: організаторська, контролююча, адміністративна, господарська, фінансово-економічна, ідеологічна.

Статут радянської політехнічної школи містив у собі формальні вимоги до кандидата на посаду завідувача школою: це мала бути особа з педагогічним або суспільним стажем, з освітою, не нижче середньої (для керівництва початковою школою) та з вищою (для керівництва середньою школою).

З 1934 р. завідувачі неповними середніми та середніми школами почали називати директорами, підвищилися й вимоги до них. Відтепер директором школи мала бути особа кваліфікованого педагога, забезпеченого довірою та відповідними повноваженнями й відповідального за роботу довіреної йому школи.

Задекларовані в нормативній базі 20-30-х рр. XX ст. завдання трудової школи зумовлювали виникнення значного наукового інтересу до розробки питань її діяльності, що характеризувався певними особливостями. Зазначений період увійшов до історії вітчизняної педагогіки як час розробки науково-організаційних основ загального навчання й організації управління народною освітою. На кінець 20-х рр. з'явилися перші посібники зі школознавства.

Однак, для публікацій досліджуваного періоду характерний опис уже складених форм управління навчально-виховним процесом, широке проведення досліджень із наукової організації педагогічної праці, узагальнення особистого адміністративного досвіду [3, 12]. Більшість праць було присвячено досвіду управління, а не розвитку його теоретичних засад. Автори досліджуваного періоду не диференціювали питання внутрішнього шкільного управління від інших питань роботи школи. Зрозуміло, що за таких умов опис досвіду управління не мав системного характеру.

Аналіз педагогічної теорії та практики цього часу засвідчив фактичну відсутність педагогічних праць, де б цілеспрямовано розглядалась особистість керівника навчального закладу. Такі обставини погіршувалися й тим, що проблеми теорії шкільного управління, а тим більше особистості керівника навчального закладу, не входили до кола наукових інтересів створених протягом 20-х рр. XX ст. численних педагогічних станцій. Отже, фахівців, які б займалися суто управлінськими проблемами, в Україні довгий час не було.

Формування поглядів освітніх і громадських діячів щодо особистості керівника навчального закладу протягом 20-х рр. XX ст. відбувалось у контексті виключно більшовицької ідеології, фундатором якої виступав В. І. Ленін, а провідником у сфері управління освітою – Народний комісаріат освіти. У педагогічних творах зазначеного періоду з проблем управління освітою наводиться чимало цитат із творів «вождя революції» з питань ділових якостей, якими має володіти керівник, зокрема добросовісність, політична стійкість і впевненість, знання справи, адміністративні здібності [3, 11]. У численних роботах В. І. Леніна йдеться про різні риси керівника нового «комуністичного» типу: «організаційне чуття», «уміння розбиратися в людях», «здатність приваблювати до себе людей», «уміння знаходити підхід до людей», «уміння без шуму налагодити спільну роботу великої кількості людей», «уміння дійти до суті», «уміння знаходити помічників, їм допомогти... їх висунути... їхній досвід показати», «уміння цінувати самостійних людей», «уміння адмініструвати», «практична тверезість і вмілість», «тямущість і розпорядливість», «щирість» тощо.

Першу спробу розробити зміст діяльності керівника школи зробив Я. Н. Ряппо, який протягом багатьох років працював заступником наркому освіти України й одночасно головним редактором журналу «Шлях освіти». У його доповіді на пленумі Державного науково-методичного комітету та головного управління науки України в м. Києві (1926 р.) було визначено й науково обґрунтовано майже всі функції внутрішнього шкільного управління: цілепокладання, планування, організація, контроль і педагогічний аналіз. У контексті розгляду педагогом зазначених функцій побіжно висвітлювалися ділові й особистісні якості директора школи.

Один із радянських фундаторів школознавства – М. М. Іорданський, спираючись на принципи зв'язку школи з життям, вніс новий зміст у поняття «організація школи», акцентував значення зв'язку школи з позашкільним оточенням, розкрив роль директора школи в цьому процесі. Знання педагогіки та організаційно-практичне закріплення її досягнень у навчально-виховному процесі на основі принципу зв'язку теорії з практикою М. М. Іорданський вважав однією з важливих умов успішного керівництва школою. Серед напрямів роботи директора школи, окрім побутового облаштування її роботи, він назвав такі аспекти управлінської діяльності, як інструктаж, контроль, експертиза.

Певний внесок у розробку питань теорії управління зробили М. О. Веселов та Д. С. Логінов. Однак аналіз змісту їхніх посібників виявив наявність у ньому тенденції до «рецептурності» основних положень. Прагнучи до озброєння керівників шкіл практичними рекомендаціями, спрямованими на успішне вирішення завдань, поставлених перед педагогічними колективами, зазначені автори пішли шляхом лінійного надання конкретних інструкцій поведінки директору школи в межах навчально-виховного процесу.

На інших принципах було побудовано роботи Н. К. Крупської та А. С. Макаренка, у яких показано провідну роль діяльності у формуванні особистості організатора, описано різні системи управління колективом з урахуванням його особливостей.

Значний внесок у розвиток теорії та практики управління навчальними закладами зробив А. С. Макаренко. Питання особистості директора школи він розглядав через призму його впливу на педагогічний колектив із метою перетворення його на могутній засіб виховання. Педагог вважав, що краще мати в колективі педагогів п'ять слабких вихователів, об'єднаних, запалених однією думкою, одним принципом і стилем, які працюють єдино, ніж десять хороших, які працюють по-своєму, хто як хоче. Не можна виховати колектив, якщо 15 педагогів будуть виховувати по-різному. Звідси й вимога до керівника: створити такий педагогічний колектив, який буде діяти злагоджено та здійснювати виховання максимально ефективно.

Як фундатор теорії колективу А. С. Макаренко вважав, що формування педагогічного колективу так само проходить кілька стадій, що цілком відповідають стадіям формування дитячого колективу. Фактично такою самою виступає й мета діяльності керівника – досягнення високого рівня виконавчої дисципліни, створення майже воєнізованого колективу.

Перше, що викликає симпатію в діяльності керованих А. С. Макаренком колективах, це повноцінний, без будь-яких відтінків фальші, демократичний стиль відносин. Ніхто з педагогів, включаючи й самого начальника колонії, не мав ніяких привілеїв. Більше того, педагог ставав повноцінним рівноправним членом колективу тільки тоді, коли після 4-місячного випробувального

терміну рішенням загальних зборів йому присвоювалося звання колоніста (або в комуні – комунара). А той вихователь, якому колектив відмовляв у присвоєнні цього звання, звільнявся з роботи.

Значне місце А. С. Макаренко приділив питанням авторитету, наголошував на тому, що основне у створенні справжнього авторитету керівника – бути прикладом для колег. Найбільш складна проблема тут – висунення вимог. Педагог вважав, що саме обґрунтована вимогливість лежить в основі авторитету як одна з головних якостей особистості керівника. Не втратило своєї актуальності для сьогодношньої теорії та практики управління школою гасло, сформульоване А. С. Макаренко: «Якомога більше вимогливості до людини та якомога більше поваги до неї!».

Концептуальним портретом керівника навчального закладу в контексті педагогічної спадщини А. С. Макаренка виступає активна особа, стійка до труднощів, ініціативна, компетентна, наполеглива, пунктуальна, дисциплінована, діловита, рішуча й охайна.

Висновки. Як засвідчив аналіз наукових праць із питань керівництва педагогічним колективом, для періоду 1917–1935 рр. характерний емпіричний рівень вирішення питань школознавства, їх спрямованість на запити й потреби практики без необхідного теоретичного їх обґрунтування, що не могло не позначитися на результатах роботи школи. Історичний досвід зазначеного періоду робить очевидним факт неможливості розв'язання питань забезпечення ефективного управління навчальним закладом засобами ідеологічного диктату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иорданский Н. Н. Школоведение / Н. Н. Иорданский. – М. : Работник просвещения, 1929.
2. Декрет СНК РСФСР от 18.12.1923. Устав единой трудовой школы [Електронний ресурс] // Документы СССР. – Режим доступа : <http://www.bestpravo.ru/sss/dekrety/page-8.htm>
3. Красников А. С. Оценка качества труда руководителя сферы образования : учебное пособие / А. С. Красников. – СПб. ; Вологда, 2006. – 176 с.
4. Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в пятидесяти пяти томах / В. И. Ленин. – Т. 4. – М., 1966. – 524 с.
5. Равкин З. Н. Советская школа в период восстановления народного хозяйства 1921–1925 гг. / З. Н. Равкин. – М. : Учпедгиз, 1959.
6. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. – Частина 1. – Харків : ОВС, 2002. – С. 37–54.

РЕЗЮМЕ

Задорожная-Княгницкая Л. В. Личность руководителя учебного заведения в свете общественных событий 1917–1935 гг.

В статье рассматривается проблема личности руководителя учебного заведения в пределах исторического периода 1917–1935 гг. Раскрыта сущность деятельности директора школы в соответствии с нормативными документами

исследуемого периода. Раскрыты требования к его личности. Показано влияние деятельности и произведений В. И. Ленина на формирование содержания понятия «мастерство руководителя». Изложены результаты анализа педагогических трудов Я. Н. Ряппо, Н. Н. Иорданського, Н. К. Крупской, А. С. Макаренко, в которых освещались вопросы управленческого мастерства. Акцентируется внимание на своеобразии педагогической мысли исследуемого периода как следствия воздействия на нее коммунистической идеологии.

Ключевые слова: директор школы, единая трудовая школа, личность руководителя, мастерство руководителя, управленческие функции, устав учебного заведения.

SUMMARY

Zadorozhnaya-Knyagnitskaya L. The personality of the head of educational institution in the light of the public events of 1917–1935's.

The paper considers the problem of the manager's personality institution of the 1917-1935 years. The changes in priorities and social values that Ukraine is experiencing now cause reform of all state institutions. In particular this applies to schools that are agents of social ideas, who implement social cultural and educational needs. In ensuring the effective functioning of the educational institution in modern social and economic conditions of a particular duty is arranged by his manager. Hence the significance of today is the problem of the individual school principal, his managerial skills. In the search for solutions to this problem the positive historical experience, achievements which can be an important factor in improving the functioning of the institution as a whole and improve the management of its leader in particular should not be rejected.

The results of the analysis of regulatory base concerning management of educational institutions are stated («The situation about uniform labor school RSFSR», «The basic principles of uniform labor school», «The charter of uniform labor school», «The situation about the organization of pupils at schools II steps», «The situation about management of teaching and educational institutions»). On the basis of this analysis the functions of the principal (the management, control, planning, organization, instructing) are allocated. As a result of generalization of the pedagogical sources the requirements to the identity of the director of educational institution are defined. The influence of the political works by V. I. Lenin on views of public figures and scientists of the studied period is shown.

The essence of the concept of the head of a communistic type as an ideal of the teacher-manager of the Soviet school is described; the characteristic of his qualities is given. The opinion of the most famous figures of education of 1917-1935 years such as Ya. N. Ryappo, M. M. Iordansky, N. K. Krupskaya is taken into account. The questions of management of educational institution, the problem of the personality of its leader are revealed. The role and importance of pedagogical works by A. M. Makarenko in the development of the theory and practice of management education institution is defined. The summary of the provisions of its pedagogical system in relation to the characteristics of management teaching staff of the institution is presented. The attention is focused on an originality of pedagogical thought of the studied period as consequences of impact on the communistic ideology.

Key words: a school principal, uniform labor school, identity of the head, skill of the head, administrative functions, charter of educational institution.